

Верховний
Суд

Право на справедливий суд: практика ЄСПЛ та особливості національного правозастосування

Павло Пархоменко

суддя Верховного Суду

Про що будемо говорити!

1. Загальні гарантії права на справедливий суд
2. Окремі елементи справедливого судового розгляду
3. Право на доступ до суду
4. Змагальність та рівність
5. Судовий розгляд у присутності особи
6. Судовий розгляд за відсутності обвинуваченого
7. Мотивованість судового рішення
8. Суперечності в судовій практиці
9. Право на ефективний засіб юридичного захисту
10. Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод
11. Проблеми національного правозастосування
12. Місце практики ЄСПЛ в процесі доказування

Загальні гарантії права на справедливий суд

Статті Конвенції, які пов'язані із правом на справедливий суд

- Стаття 6 Право на справедливий суд
- Стаття 7 Ніякого покарання без закону
- Стаття 13 Право на ефективний засіб юридичного захисту
- Стаття 2 П. 7 Право на оскарження в кримінальних справах
- Стаття 3 Відшкодування в разі судової помилки
- Стаття 4 П. 7 Право не бути притягненим до суду або покараним двічі

«Справедливість», що є вимогою в статті 6

- «Справедливість» не є основною справедливістю (ідея, що є частково юридичною, частково етичною і застосовується тільки судом присяжних)
- Стаття 6 гарантує «процесуальну» справедливість (процесуальні гарантії сторін), що на практиці розуміється як змагальні провадження, у процесі яких у суді на рівних засадах заслуховуються аргументи сторін (Star Cate Epilekta Gevmata and Other v. Creece)
- Слугує для визначення того, чи були надані заявнику достатні можливості викласти свою позицію та оспорити докази, які він вважав недостовірними, а не для того, щоб оцінити правильність або неправильність рішення, прийнятого національним судом (Каралевичус проти Литви, рішення від 6.06.2002 року)
- Передбачає розгляд справедливості в цілому (всіх стадій і можливостей, наданих заявнику), а не окремо взятого процесуального недоліку як такого (Стрен Грік Рифайнеріз і Стратіс Андреадіс проти Греції, п. 49).

Стаття 6 Конвенції не захищає:

- **Право притягнути** когось до кримінальної відповідальності
- Не передбачає **право на апеляцію**
- **Право держави** звертатись до суду

Конвенція не встановлює гарантій Державі!!! (постанова ВС від 27.01.23, справа № 300/2202/22)

67. Виходячи з аналізу вказаної практики Європейського суду з прав людини та враховуючи обставини вказаної справи, колегія суддів зазначає, що неправильне тлумачення судом апеляційної інстанції положень КАС України, призвело до безпідставного повернення апеляційної скарги відповідача **(Пенсійного фонду)**, чим позбавило останнього гарантованого пунктом 1 статті 6 Конвенції права доступу до суду.

Негативний приклад національної практики

- стаючи на бік прокурора, суд зробив посилання на справу «Ростовцев проти України» щодо порушення ст.2 Протоколу №7 до Конвенції, яке полягало в порушенні права заявника на подання апеляційної скарги
- Конвенція не встановлює гарантій для держави й особливо щодо права держави як на доступ до суду, так і на апеляційне оскарження в кримінальних провадженнях. При цьому ст.2 Протоколу №7 містить таке положення: «Кожен, кого визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, має право на перегляд...»

Стаття 6 Конвенції не захищає:

- Стаття 6 не гарантує результату розгляду на користь сторони (пункт 201, Андроніку та Костантіну проти Кіпру)
- Не дає можливості Суду діяти в якості суду четвертої інстанції, тобто знову встановлювати факти справи або знову вивчати допускаємі порушення національного законодавства (Бернар проти Франції, 23.04.1998, п. 37-41)

Стаття 6 Конвенції

Право на справедливий суд не є абсолютним правом та

- **може бути обмежене**, але лише таким способом та до такої міри, щоб не порушують зміст цих прав (Станєв проти Болгарії, п. 229, Фліс проти Греції, п. 59)
- процесуальні обмеження не будуть сумісні з пунктом 1 статті 6 Конвенції, **якщо вони не переслідують законну мету або якщо немає розумного співвідношення пропорційності між використаними засобами та метою, яку прагнуть досягти**. Загалом, процесуальні норми не повинні обмежувати або зменшувати доступ особи таким чином або до такої міри, щоб порушити саму суть права (пункт 44 рішення ЄСПЛ у справі «Каракуця проти України»).

Стаття 6 Конвенції

Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або - тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, - коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

Стаття 6 (пункт 2) стосується кримінального обвинувачення

Розкриває зміст принципу «презумпції невинуватості»

2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку.

Стаття 6 (пункт 3) стосується кримінального обвинувачення

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

- a) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;
- b) мати час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту;
- c) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або - за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника - одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;
- d) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;
- e) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, - одержувати безоплатну допомогу перекладача.

Таким чином стаття 6 Конвенції, гарантує:

- процесуальні права сторін в цивільних справах (п 1 ст. 6);
- права підсудного (обвинуваченого) в кримінальних справах (пп. 1, 2, 3 ст. 6)
- **Інші учасники судового спору** (потерпілі, свідки тощо) не мають права подачі скарги за ст. 6 (Міхова проти Італії, 30.03.2010)

Окрема думка судді Георгія А. Сергідеса (справа «Ренгер проти Чешської Республіки»)

Мінімальні права, передбачені підпунктами «b»–«d» пункту 3 статті 6 Конвенції можуть застосовуватися, *mutantis mutandis*, та у розгляді цивільних або адміністративних справ, оскільки ці мінімальні права є аспектами права на справедливий судовий розгляд, а отже, неминуче підпадають під дію тих самих загальних принципів захисту, встановлених пунктом 1 статті 6 Конвенції, які єдиним і неподільним чином поширюються на розгляд усіх цивільних, адміністративних та кримінальних справ.

Сфера застосування статті 6 Конвенції

Цивільні права та обов'язки (Рінгейзен проти Австрії, 23.06.1973, п. 94);

Кримінальне обвинувачення (Енгель проти Нідерландів, п. 80-85).

Це автономні поняття і вони не залежать від розуміння в національному законодавстві.

Цивільні права та обов'язки в розумінні статті 6 Конвенції

Повинен бути спір щодо прав та обов'язків (Бентем проти Нідерландів, 20.10.1985, п. 32-36);

Права та обов'язки повинні мати основу в національному законодавстві (Роч проти Сполученого Королівства, п. 116-126);

Права та обов'язки повинні бути цивільними за своєю суттю (Рінгейзен проти Австрії).

Спiр щодо прав та обов'язкiв

Критерiї Бентема:

- Спiр повинен тлумачитись скорiш за все, з змiстовної точки зору, а нiж iз формальної;
- Спiр повинен стосуватись не тiльки iснування права, але i рамок та способiв його можливої реалiзацiї;
- Може стосуватись питань права та фактiв;
- Повинен бути достовiрним та серйозним;
- Повинен бути вирiшальним у вiдношеннi здiйснення заявником своїх прав i не повинен мати лише поверхневий зв'язок та вiддаленi наслiдки.

Основи в національному законодавстві

1. Національне право повинно передбачати можливість подачі скарги (позову), недостатньо абстрактного існування права.
2. Характер чинного законодавства (цивільне, комерційне, адміністративне і т.д.), а також природа органу, що розглядає спір (суд загальної юрисдикції, арбітраж, місцевий орган, професійна організація), не має визначального значення.
3. Передбачена законом можливість накладення процесуального заборони у зв'язку з вимогою здійснення певного права, а не матеріально-правової заборони на подачу позову.

Цивільний характер прав та обов'язків

Стаття 6 застосовна незалежно від:

(1) статусу сторін, (2) характеру законодавства, на підставі якого вирішується спір, і (3) характеру органу, що приймає рішення.

- важливий характер розглянутого права і те, чи надасть результат розгляду безпосередній вплив на права і обов'язки в рамках приватного права;
- економічна природа права є важливим, але не визначальним критерієм при встановленні застосовності статті 6;
- елементи приватного права повинні переважати над елементами публічного права.

Приклади цивільних прав та обов'язків

Спори між приватними особами

- договірні права - Buchholz v. FRG (1981)
- стягнення шкоди - Golder v. UK (1975)
- спадкування - CD v. France (2003)
- сімейні права - Airey v. UK (1979)
- трудові права - Buchholz v. FRG (1981)
- господарські права - Bartold v. FRG (1985)
- страхові права - Feldbrugge проти Нідерландів (1986)
- права щодо власності - Bramelid and Malmstrom v. Sweden (1983)

Стаття 6 в цивільному аспекті не застосовується

- обов'язок сплачувати податки;
- політичні права і обов'язки;
- в'їзд, умови перебування та видворення іноземців;
- працевлаштування на публічну службу (але враховувати *Pellegrin v. France* (1999));
- обов'язок сплатити штраф;
- обов'язок давати показання в суді;
- право на громадянство;
- військовий обов'язок;
- право на освіту;
- медичне обслуговування;
- надання державного житла.

Кримінальне обвинувачення в розумінні статті 6 Конвенції

Критерії Енгеля (Енгель проти Нідерландів):

1. Чи кваліфікує національне законодавство дане діяння, як кримінальне або іншим чином;
2. Характер правопорушення;
3. Мета та ступінь суворості покарання.

Критерії є альтернативними (пункт 20 Надточій проти України)

Щодо критеріїв Енгеля (справа Лутц проти Німеччини, п. 54)

- Суд вважає, що не було потреби розглядати правопорушення **«також у контексті останнього критерію**, про який ішлося ...», оскільки «відносна відсутність серйозності покарання, що розглядається ... не може позбавити правопорушення його внутрішньо кримінального характеру». (справа стосувалась порушень правил дорожнього руху)
- «Надточій проти України» (притягнення до відповідальності за порушення митних правил)

Чи кваліфікує національне законодавство дане діяння, як кримінальне або іншим чином

Точне національне визначення справи, як кримінальної автоматично робить її такою, що підпадає під дію статті 6 Конвенції в кримінальному аспекті, але не віднесення справи до категорії кримінальних має лише відносну цінність, і тоді другий та третій критерії набувають великої ваги (пп. 32-34 Вебер проти Швейцарії, 22.05.1990).

Характер правопорушення

- тягне за собою порівняння внутрішнього законодавства та сфери його застосування з іншими кримінальними правопорушеннями в рамках цієї правової системи (пп.80-85 Енгель проти Нідерландів)
- національні положення, метою яких є встановлення покарання за певне правопорушення, є в принципі кримінальним
- в деяких справах, крім мети відправлення покарання, може мати місце намір попередити правопорушення за допомогою залякування (п. 53 Озтюрк проти Німеччини, 21.02.1984)
- спрямованість на широке коло людей, порушення державним органом, який в силу закону може здійснювати примус (п. 56 Бенхем проти Сполученого Королівства)

Мета та ступінь суворості покарання

- даний елемент включає оцінку максимально можливого покарання, яке може бути призначене, а не те, яке дійсно було призначене (Езех и Коннорс проти Сполученого Королівства)
- міра покарання повинна носити каральний характер
- покарання пов'язане з позбавленням волі, відноситься до кримінальних
- необхідно враховувати ступінь серйозності діяння, а також характер, спосіб та тривалість здійснення призначеного покарання

Приклад національного правозастосування (постанова Бахмацького РС від 13.05.20, № 728/648/20)

14. Розглядаючи дану конкретну ситуацію і досліджуючи питання про розповсюдження гарантій статті 6 Конвенції на даний випадок, Суд звертає увагу, що виходячи з прецедентної практики Європейського Суду з прав людини хоч і за національним законом ОСОБА_1 притягується до адміністративної відповідальності, йому пред'явлено «кримінальне обвинувачення» в його автономному розумінні Європейським Судом, яке повинно тлумачитися в світлі трьох критеріїв, а саме з урахуванням кваліфікації розгляду з точки зору внутрішньодержавного законодавства, його сутності і характеру, суворості потенційного покарання (пункт 51 рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Михайлова проти Російської Федерації»).

15. Зокрема, в даному випадку Судом враховується, що адміністративне стягнення у виді штрафу, разом з позбавленням права керування транспортним засобом, мають каральний і стримуючий характер.

Приклад національного правозастосування (постанова Бахмацького РС від 13.05.20, № 728/648/20)

16. Так, в пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення» (щодо посилення відповідальності за керування транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції), яким в подальшому було закріплено діючі санкції, як один із аргументів посилення відповідальності було зазначено, що міжнародний досвід забезпечення безпеки на дорогах свідчить, що одним з найпростіших способів примусити водіїв дотримуватися вимог правил дорожнього руху є розроблення системи їх ефективного покарання та посилення відповідальності за керування транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння.

17. Також, звертаємо увагу на те, що розмір штрафу в декілька разів перевищує розмір мінімальної заробітної плати по Україні, а проведений порівняльно-правовий аналіз із санкцією, яка передбачена за порушення правил дорожнього руху і міститься в Кримінальному кодексі України (частина перша статті 286) свідчить, що штраф за вказане адміністративне правопорушення перевищує розмір штрафу за кримінально каране діяння за національним законодавством України. На проблему співвідношення санкцій звертало увагу і Головне науково-експертне управління Верховної ради України надаючи свій висновок на зазначений проект закону.

Адміністративне, податкове, митне, фінансове і антимонопольне провадження

До кримінально-процесуального аспекту статті 6 можуть належати наступні адміністративні правопорушення:

- порушення правил дорожнього руху, які караються штрафами, обмеженнями водійських прав, такими як зняття балів або призупинення чи скасування водійських прав (Lutz проти Німеччини; Schmutzer проти Австрії; Malige проти Франції);
- порушення правил співмешкання або порушення громадського порядку (Lauko проти Словаччини; Nicoleta Gheorghe проти Румунії);
- порушення законодавства у сфері соціального захисту (Hüseyin Turan проти Туреччини);
- неповідомлення про працевлаштування, незважаючи на легкість накладеного штрафу);
- адміністративне правопорушення за виготовлення і розповсюдження документів, що розпалюють етнічну ненависть, покаране адміністративним попередженням і конфіскацією згаданої публікації (Balsyte-Lideikiene проти Литви).

Інші спори

Стаття 6 у кримінальному аспекті вважається такою, що застосовується до:

- митного права (Salabiaku проти Франції);
- до покарань, призначених судом, що займається питаннями бюджетної і фінансової дисципліни (Guisset проти Франції);
- до рішень деяких адміністративних органів, які мають повноваження у галузях економічного, фінансового і антимонопольного права (Lilly проти Франції; Dubus S.A. проти Франції; A. Menarini Diagnostics S.R.L. проти Італії).

Політичні питання

Стаття 6 у кримінальному аспекті не застосовується:

- до проваджень, що стосуються виборчих санкцій (Pierre-Bloch проти Франції, §§ 53-60);
- розпуску політичних партій (Refah Partisi (the Welfare party) і Інші проти Туреччини);
- парламентських слідчих комісій (Montera проти Італії);
- до процедури імпічменту президента республіки за тяжке порушення Конституції (Paksas проти Литви).

Негативний приклад

http://reyestr.court.gov.ua/Review/77686812?fbclid=IwAR1VvmU7VA5_eYc7ITVp32vUCAES3Rq9gVyK3Z3IRiDcVt3L0VZBrvbkNIM

- Відповідно до практики Європейського суду з прав людини провадження у справах про адміністративне правопорушення вважається кримінальним у розумінні Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (рішення Європейського суду з прав людини від 30.10.2014 року у справі «Швидка проти України»)
- Оскільки провадження у справах про адміністративне правопорушення вважається кримінальним, тому до нього застосовуються норми Кримінального процесуального кодексу України, якими передбачається можливість перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами.

Застосовність до досудового розслідування

У справах, що стосуються «кримінального обвинувачення», захист статті 6 починається з офіційного повідомлення особі про підозру (п. 73-75 «Екле проти Німеччини»)

або

з практичних заходів, як-от обшук, коли така особа вперше суттєво постраждала від «обвинувачення» (п. 52-53 «Фоті проти Італії»)

Застосовність до апеляційного, конституційного та інших проваджень

Не всі гарантії статті 6 застосовуються на етапі апеляції у той самий спосіб, що й у суді першої інстанції

- якщо особисту присутність сторони було забезпечено в суді першої інстанції, її **присутності в апеляційному суді можна не вимагати**, наприклад за умови, що її адвокат присутній та/чи немає необхідності переглядати факти чи приймати рішення щодо особистості та характеру заявника (п. 37-44 «Соболевський (№ 2) проти Польщі»)
- спосіб застосування статті 6 на різних стадіях оскарження залежить від конкретних факторів відповідного провадження; варто враховувати все провадження на національному рівні, тому недоліки на одному етапі можна компенсувати на іншому (п. 47-53 «Даллос проти Угорщини»).

Приклад національної практики

- Верховний Суд звертає увагу, що основною умовою відкладення розгляду справи є не відсутність у судовому засіданні представників сторін, а **неможливість вирішення спору у відповідному судовому засіданні**. Отже, неявка учасника судового процесу у судове засідання, за умови належного повідомлення сторони про час і місце розгляду справи, не є підставою для скасування судового рішення, ухваленого за відсутності представника сторони спору (див. постанову Верховного Суду від 01 жовтня 2020 року у справі № 361/8331/18).
- **Законодавець передбачив, що явка до апеляційного суду належним чином повідомленого учасника справи не є обов'язковою**. Апеляційний суд може розглянути справу за відсутності її учасників. Апеляційний суд може відкласти розгляд справи у разі, коли причини неявки належним чином повідомленого учасника справи будуть визнані апеляційним судом поважними. Отже, з урахуванням конкретної ситуації по справі, вирішення питання про розгляд справи або відкладення розгляду справи віднесено до дискреційних повноважень апеляційного суду (див. постанову Верховного Суду від 15 липня 2024 року у справі № 447/852/23).

Не стосується різних проваджень, пов'язаних із визначенням «кримінального обвинувачення», що має місце після того, як засудження та вирок набули чинності

- розгляду заяви про умовно-дострокове звільнення («Х проти Австрії»);
- розгляду вимоги про повторний розгляд справи («Франц Фішер проти Австрії»);
- розгляду клопотання про пом'якшення вироку (Х проти Австрії»);
- провадження, що визначає, в якій в'язниці потрібно відбувати покарання («Х проти Австрії»);
- повернення у в'язницю умовно звільненого ув'язненого («Ганусаускас проти Литви»).

Окремі елементи справедливого судового розгляду

Окремі елементи справедливого судового розгляду

Декілька елементів, необхідних для забезпечення справедливого судового розгляду, вказані безпосередньо в частині першій статті 6 Конвенції:

- справедливий розгляд;
- публічний розгляд;
- розумний строк;
- незалежний та безсторонній суд, створений на підставі закону;
- публічне оголошення рішення.

Окремі елементи справедливого судового розгляду

Суд вважає, що важливою вимогою є "справедливість", а тому в його рішеннях вказані інші вимоги, зокрема:

- присутність заявника під час слухання;
  - право на доступ до суду;
  - рівність можливостей сторін;
  - змагальність;
  - право не свідчити проти себе;
  - вмотивованість судового рішення.
- **Вказані елементи не є вичерпними**

Публічний розгляд

- винятковий характер обставин, що можуть бути підставами для відмови в усному розгляді великою мірою залежить від характеру проблеми, що вирішується компетентним національним судом, а не від частоти виникнення таких ситуацій (Міллер проти Швеції, § 29);
- відсутність слухання у судах другої та третьої інстанції може бути пояснена особливостями проваджень, за умови, що слухання було проведено у суді першої інстанції (Гелмерс проти Швеції, § 36).

Розумний строк

Оцінка у конкретній справі: обґрунтованість тривалості проваджень відповідно до статті 6 § 1 має бути оцінена окремо для кожної справи відповідно до обставин (Фрайдлендер проти Франції), § 43)

Критерії:

- **Складність справи** (стосується як фактичної, так і правової сторони (Катте Клітше де ла Грандж проти Італії, § 55);
- **Внесок заявника** (лише внесок заявника не може обґрунтовувати періоди бездіяльності)
- **Дії відповідних органів влади** (лише відстрочування за виною держави може стати підставою для порушення вимоги стосовно «розумного строку»)
- **Предмет спору**

Право на доступ до суду

Право на доступ до суду

- **Право доступу до правосуддя** є одним з невід'ємних складових права, гарантованого статтею 6 п. 1 (п. 36 *Golder v. UK*)
- Суд вважає, що право доступу до правосуддя не є абсолютним, оскільки Конвенція не містить його визначення у вузькому сенсі цього слова, залишається мовчазно, допускається можливість обмеження цього права, але не зачіпає його основного змісту (п. 38)
- Пункт 1 статті 6 гарантує кожному право вчинити будь-який позов щодо його цивільних прав і обов'язків у суді або судовому органі (п. 22 *Ейрі проти Ірландії*)

Доступ до суду

- Загалом прийнятним вважається встановлення в національному законодавстві процесуальних обмежень та вимог з метою належного здійснення правосуддя; проте вони не повинні підривати саму суть права на доступ до суду
- Якщо держава передбачає апеляційне оскарження до суду вищої інстанції, вона має право встановлювати умови такої апеляції, як матеріально правові, так і процесуальні, як-от: судові збори, часові обмеження, обов'язкове представництво тощо («Степенська проти України»)

Ухвала щодо прийнятності Справа «МПП «Голуб» проти України»

- Суд відмічає, що заявник подав касаційну скаргу безпосередньо до Вищого господарського суду. Однак, за статтею 109 Господарського процесуального кодексу, її слід було подати через суди першої або апеляційної інстанцій. Вищий господарський суд відхилив повторно подану заявником касаційну скаргу, оскільки вона була подана з пропусченням строку. Більше того, він постановив, що касаційна скарга заявника, подана безпосередньо до Вищого господарського суду, не зупиняла перебіг цього строку (статті 109-110 Господарського процесуального кодексу). **Тому Суд вважає, що відмова розглядати касаційну скаргу ґрунтувалася на законі та не виявляла жодної ознаки свавілля.**
- Більше того, Суд вважає, що норми, які визначають процес подання касаційної скарги, закріплені статтею 109 Господарського процесуального кодексу та які встановлюють, що касаційна скарга повинна подаватися впродовж одного місяця через суд першої інстанції чи апеляційний суд, в якому знаходяться матеріали справи, **без сумніву служать меті належного здійснення правосуддя.**
- Слід зазначити, що **заявник скаржився на результат проваджень у господарському суді Хмельницької області та апеляційному господарському суді Житомирської області.** Він, зокрема, **скаржився, що суди помилились у застосуванні закону та оцінці доказів.** Заявник оскаржував також тлумачення судами статей 71 та 80 Цивільного кодексу.
- Суд вважає, що вирішення цих питань належить до компетенції Вищого господарського суду та що вони могли б становити підстави для подання касаційної скарги до Верховного Суду після того, як по справі буде винесено ухвалу Вищим господарським судом.

Встановлення на рівні закону справ, які не підлягають оскарженню в касаційному порядку автоматично не створює порушення ст. 6

ЄСПЛ визнав правомірною відмову Верховного Суду розглянути справу про виплати у трудовому спорі через її малозначність

- ухвала від 9 жовтня 2018 року щодо неприйнятності у справі «Азюковська проти України». Суд визнав, що заява є непринятною *ratione materiae* у сенсі п. 3 (а) ст. 35 Конвенції і має бути відхилена відповідно до п. 4 цієї статті. ЄСПЛ зазначив, що застосування критерію малозначності справи в цій справі було передбачуваним, справу розглянули суди двох інстанцій, які мали повну юрисдикцію, заявниця не продемонструвала наявності інших виключних обставин, які за положеннями Кодексу могли вимагати касаційного розгляду справи.
- В ухвалі також ідеться, що в контексті аналізу застосування критерію *ratione valoris* щодо доступу до вищих судових інстанцій ЄСПЛ також брав до уваги наявність або відсутність питання щодо справедливості провадження, яке здійснювалося судами нижчих інстанцій. Однак у цій справі тією мірою, в якій заявниця ставила питання щодо справедливості провадження в судах першої і другої інстанцій, ЄСПЛ не визнав, що мали місце порушення процесуальних гарантій п. 1 ст. 6 Конвенції.

Безпідставне поновлення процесуального строку

- Коли строк для оскарження поновлюється після спливу значного періоду часу без жодної потреби у виправленні серйозних судових помилок чи недоліків правосуддя, **таке рішення може порушити принцип юридичної визначеності.**
- Тоді як вирішення питання про будь-яке поновлення строку на оскарження відноситься саме до повноважень національних судів, **такі повноваження не є необмеженими.** У кожній справі національні суди мають перевірити, чи є підстави для поновлення строку на оскарження виправданими, а також обґрунтувати своє рішення про поновлення строку.

«Пономарьов проти України», «Устименко проти України», «Сабадаш проти України».

Процесуальні строки

Верховний Суд також зазначає, що норма про відмову у відкритті апеляційного провадження в разі, якщо апеляційна скарга подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення (частина друга статті 358 ЦПК), **не порушує саму сутність права доступу до правосуддя**, а запровадження наведеного процесуального строку відповідає завданням цивільного судочинства та основним засадам (принципам) цивільного судочинства, зокрема таким, як «змагальність сторін» (кожна сторона несе ризик настання наслідків, пов'язаних із вчиненням чи невчиненням нею процесуальних дій) та «неприпустимість зловживання процесуальними правами» (учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається)

(див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 25 вересня 2024 року у справі № 490/9587/18)

Процесуальні строки (постанова Верховного Суду від 11.12.24 у справі № 757/9851/21-ц)

41. Також в даних правовідносинах щодо «доступу до суду» враховується підхід ЄСПЛ у згаданій вище справі «Каракуця проти України» [3] (див. пункт 29), в якій Верховний Суд відхилив клопотання заявників про надання дозволу на касаційне оскарження як таке, що було подане несвоєчасно, на підставі норми закону, яка передбачала, що такі клопотання можуть бути подані лише протягом одного року з дати, коли виникло первісне право подати таку скаргу. Сторони не заперечували, що впровадження відповідної норми переслідувало легітимну мету, а саме забезпечення правової визначеності.

ЄСПЛ вважав, що застосування «правила одного року» у справі заявників було достатньо передбачуваним і супроводжувалося необхідними процесуальними гарантіями (пункт 49).

ЄСПЛ вказував, що правило, яке встановлювало річний строк для подання клопотання про дозвіл на подання касаційної скарги з простроченням сформульовано як таке, що не передбачає можливості відступу від зобов'язань, незалежно від причин запізнення, наданих сторонами. При цьому тривалість періоду, протягом якого можна вимагати такого дозволу, в абсолютному вимірі не є малим (пункт 51).

За словами заявників, вони не отримали жодного повідомлення від апеляційного суду щодо ухвалення постанови. Отже, вони не дізналися про існування цієї постанови та отримали її копію без права поновлення однорічного строку, встановленого для клопотання про дозвіл на оскарження з простроченням (пункт 52).

Стосовно цього ЄСПЛ повторив, що право на справедливий суд передбачає право отримувати належне повідомлення про судові рішення, особливо у випадках, коли апеляція може бути подана протягом визначеного строку. У той же час, стаття 6 Конвенції не передбачає конкретної форми вручення документів. Крім того, ЄСПЛ неодноразово зазначав, що зацікавлена сторона зобов'язана виявляти особливу старанність у захисті своїх інтересів і вживати необхідних заходів для ознайомлення з розвитком провадження (пункт 53).

ЄСПЛ не дійшов висновку, що заявники виявили особливу старанність у відстеженні свого провадження. Таким чином, ЄСПЛ не вважав, що подання скарги із запізненням було об'єктивно виправданим (пункт 60).

42. У справі, що переглядається, застосування статті 358 ЦПК переслідує легітимну мету, а саме забезпечення правової визначеності.

При цьому матеріали справи не свідчать, що позивач виявила особливу старанність у захисті своїх інтересів і вживала необхідних заходів для ознайомлення з розвитком провадження (див. пункт 37).

Сам граничний строк для звернення із апеляційною скаргою не є малим (див. пункт 34), що береться до уваги в сукупності із іншими обставинами справи.

Змагальність та рівність

Змагальні провадження

Ідея справедливого судового розгляду включає основоположне право на змагальні провадження

Бажання зекономити час і прискорити провадження не обґрунтовує невиконання такого фундаментального принципу, як право на змагальні провадження (Нідерьост-Хубер проти Швейцарії), § 30)

Право на змагальні провадження:

- сторона у справі повинна мати можливість ознайомитись із доказами у суді, і коментувати їх існування, зміст та достовірність у належній формі у встановлений час (Krčmář та інші проти Чеської республіки, § 42), за необхідності, отримати відкладення справи (Івон проти Франції, § 39)
- сторонам повинна бути надана можливість повідомити будь-які докази, необхідні для успіху скарги (Клінік дез Акація та інші проти Франції, § 37)

Рівність сторін

- **Забезпечення «справедливого балансу» між сторонами:** рівність сторін передбачає, що кожній стороні має бути надана можливість представляти справу і докази, в умовах, що не є суттєво гіршими за умови опонента (Домбо Бегеер Б.В. проти Нідерландів, § 33)
- Сповіщення щодо апеляції не було надано іншій стороні, яка, відповідно, не мала можливості надати відповідь (Беер проти Австрії, § 19)

Змагальність та рівність сторін (Гусєв проти України, порушення ст. 6)

- принципи змагальності та рівності сторін, які тісно пов'язані між собою, є основоположними компонентами концепції «справедливого судового розгляду» у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції
- далекосяжна зміна правової кваліфікації поданого заявником позову вимагала наведення чітких аргументів принаймні щодо співвідношення положень щодо загальних деліктних (позадоговірних) відносин та положень про особливу відповідальність держави за статтею 1177 ЦК. Однак таких аргументів наведено не було
- апеляційний суд, вочевидь, не врахував, що питання факту та права, які стосувалися статті 1177 ЦК, дуже відрізнялися від тих, на яких ґрунтувався позов заявника
- оскільки правову кваліфікацію позову заявника було змінено рішенням апеляційного суду, з точки зору основоположних вимог справедливого судового розгляду та принципу змагальності було важливо надати заявнику можливість подати докази та аргументи щодо питань, які стосувалися положення, визнаного застосовним, або шляхом повернення справи на новий розгляд районним судом, або в іншому процесуальному порядку з огляду на можливості, передбачені національним законодавством

Судовий розгляд у присутності особи

Обов'язок проводити усний розгляд справи не є абсолютним

- Якщо справа буде слухатись лише в одній інстанції і розглядаються не «в великій мірі технічні» або «суто правові» питання, то повинно проводитись усне слухання, оскільки письмової процедури буде недостатньо (пункти 18-21 рішення ЄСПЛ «Koottummel v. Austria»)
- За умови, що було відкрите слухання у першій інстанції, відсутність «публічних слухань» у другій чи третій інстанції може бути виправдано особливими ознаками спірного провадження
- Розгляд скарги та провадження, що стосується лише питань права, а не питань факту, можуть відповідати вимогам статті 6 Конвенції, хоча заявнику не було надано можливості бути заслуханим особисто апеляційним або касаційним судом (пункт 31 рішення ЄСПЛ «Ekbatani v. Sweden»)

Письмове провадження може бути прийнятним у випадках, коли:

- не виникає сумнівів в правдивості показань свідків;
- факти не оспорюються;
- сторонам надана реальна можливість висловити свою позицію в письмовій формі та оспорити докази проти них

Важливо, що саме суд останньої інстанції вирішує чи попередній розгляд носив технічний або правовий характер і як наслідок – чи був попередній судовий розгляд справедливим.

Цей суд також в силах усунути попередні недоліки.

Судовий розгляд за відсутності обвинуваченого

Право обвинуваченого на особисту участь в судовому розгляді можна прослідкувати із спеціальних гарантій ст. 6 Конвенції

Підпункти «с» - «е» пункту 3 статті 6 Конвенції:

- захищати себе особисто
- допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали
- користуватися допомогою перекладача

Провадження in absentia та ст. 6 Конвенції

1. Ст. 6 не містить абсолютної заборони in absentia
2. Провадження in absentia є виключенням із загального правила

Допустимі підстави для провадження in absentia

1. Обвинувачений сам відмовився (прямо чи не прямо, передбачувано з поведінки) від права брати участь в судовому розгляді
2. Держава вжила старанні, але безуспішні спроби вручити обвинуваченому повідомлення про судові засідання.

Допустимі підстави для провадження in absentia

1. Наприклад, коли особа намагається ухилитися від судового розгляду (Lena Atanasova v. Bulgaria, § 52).
2. Проте будь-яка відмова від гарантій згідно зі статтею 6 повинна виконувати тест «проінформованої та усвідомленої відмови», як це встановлено у прецедентній практиці ЄСПЛ (Sejdovic v. Italy) [ВП], §§ 86-87)

Право обвинуваченого відмовитися від участі в судовому розгляді буде мати силу тільки при дотриманні ряду умов:

- відмова має бути результатом вільного волевиявлення;
- необхідно встановити, що відмова є «недвозначною»;
- така відмова має супроводжуватися мінімальними гарантіями, відповідними її значущості;
- відмова не повинна суперечити важливому суспільному інтересу (Sejdovic v. Italy – **це приклад із кримінальної справи, але такі заяви можуть і застосовуватись не в кримінальних провадженнях**)

Явна відмова від участі

- Обвинувачений прямо заявляє про відмову від права бути присутнім на судовому розгляді
- Незаконний тиск або насильство виключає вільне волевиявлення.

Непряма відмова

- справи, в яких влада стверджує, що обвинувачений переховується від правосуддя
- справи, в яких заявник не заявляє клопотання про присутність в суді

Непряма відмова

- відмова може мати місце, навіть якщо вона не заявлена безпосередньо
- **необхідно встановити, що поведінка обвинуваченого вказує на те, що його відсутність є результатом вольового рішення, прийнятого на підставі обізнаності про кримінальне провадження в його відношенні**
- **сама по собі неявка не є відмовою від права (Godlevskiy v. Russia)**

Необхідно дотримання вимог:

- офіційно повідомити обвинуваченого про судовий розгляд
- перевірити, чи знав обвинувачений про судовий розгляд, на який не з'явився

Обов'язок повідомити обвинуваченого про судовий розгляд

- інформування про кримінальне переслідування, порушене проти особи, є юридичним актом надзвичайної важливості, тому воно **повинно відбуватися відповідно до процесуальних і матеріальними вимог**, які здатні гарантувати ефективне дотримання прав обвинуваченого
- недостатньо того, щоб обвинувачений мав загальну інформацією про звинувачення, отриману з неформальних джерел.
(Sejdovic v. Italy, M.T.B. v. Turkey)

Приклад

ЄСПЛ не знайшов переконливими доводи влади про те, що обвинуваченому було відомо про кримінальне переслідування і судовий розгляд :

- у справі *T. v. Italy*, в якому у національній владі були докази (лист дружині) того, що заявник знав про кримінальне переслідування за зґвалтування, хоча він не отримав офіційного повідомлення;
- у справі *Somogyi v. Italy*, в якому національна влада стверджувала, що заявник знав про кримінальну справу від журналіста, який брав у нього інтерв'ю і з засобів масової інформації, але при цьому у влади були відсутні неспростовні докази, що свідчать про те, що він отримав офіційне повідомлення.

Повідомлення повинно відповідати наступним вимогам

- повинно бути доставлено вчасно, щоб у обвинуваченого було достатньо часу реалізувати свою можливість бути присутнім на слуханнях (Ziliberberg v. Moldova);
- повинно містити однозначну і чітку інформацію про те, якого саме предмета стосується слухання (Sibgatullin v. Russia);
- повинно бути складено на мові, яку обвинувачений розуміє (Brozicek v. Italy).

Обов'язок встановити, чи знає обвинувачений про судовий розгляд

- для того, щоб забезпечити право на присутність в ході судового розгляду, недостатньо направити офіційне повідомлення
- національні суди, перш ніж прийняти рішення про заочний судовий розгляд, повинні з'ясувати, чи знав обвинувачений про судовий розгляд (Hermi v. Italy)

Виключення по відношенню до обов'язку повідомлення

- можливі ситуації, при яких держава володіє однозначно встановленими фактами, які недвозначно вказують на те, що - навіть за відсутності офіційного повідомлення - **обвинувачений обізнаний про існування кримінального провадження проти нього**, так само як про характер і підстави звинувачення, але **не збирається брати участь в судовому розгляді**, оскільки, наприклад, має намір уникнути кримінального переслідування (Sejdovic v. Italy)
- тягар доведення того, що заявник переховується від правосуддя і - отже - мається на увазі чином відмовляється від права бути присутнім на процесі, лежить на державі
- простого факту зникнення особи після дати, коли було скоєно злочин, в якому вона підозрюється, недостатньо

Особиста участь обвинуваченого в судовому засіданні і провадженні в суді апеляційної інстанції

Недоліки провадження in absentia можуть бути виправлені шляхом гарантування засудженому права на перегляд вироку або новий розгляд справи

1. Особі повинна бути надана можливість добитися проведення нового розгляду справи по суті, якщо і коли він дізнається про результатах такого розгляду. В іншому випадку мова буде йти про «відмову в правосудді».
2. Існує специфіка, пов'язана з допустимістю, з точки зору Конвенції, заочного судового розгляду в суді апеляційної та касаційної інстанцій.
3. Тут слід зазначити, що відсутність засудженого в судовому засіданні апеляційного / касаційного суду, навіть якщо він володіє таким правом за національним законодавством, не обов'язково становить порушення статті 6 Конвенції, оскільки вона має автономне значення.
4. При вирішенні питання про те, наскільки істотним є інтерес брати участь особисто в судовому розгляді, ЄСПЛ приділяє увагу кільком важливим аспектам:
  - природа процедур,
  - характер питань, що розглядаються і досліджуваних доказів,
  - спосіб до якого вдався засуджений для захисту своїх прав.

За визначенням значення особистої присутності вище при розгляді справи в суді, який вирішує питання права і факту.

Мотивованість судового рішення

Негативний приклад національного правозастосування

- посилання на рішення ЄСПЛ «Проніна проти України»
- зазвичай це робиться з метою відхилення того чи іншого доводу учасника справи і доповнюється посиланнями на інші рішення ЄСПЛ, наприклад у справі «Руїз Торія проти Іспанії», яке згадується у «справі Проніної»

Мотивованість судового рішення

- право на обґрунтоване судове рішення не означає, що суди повинні давати детальну відповідь на кожен аргумент сторони (García Ruiz v. Spain)
- подальша функція обґрунтованого рішення – «продемонструвати, що сторони були почуті» (Tatishvili v. Russia)
- національне рішення повинно містити викладення причин, достатніх для відповіді на фактичні та правові (матеріально-правові або процесуальні) доводи сторін у всіх їх суттєвих аспектах (пункти 29-30 Ruiz Torija проти Іспанії (Ruiz Torija v. Spain, 9.12.1994))

Мотивованість судового рішення

Суди мають вивчити наступне:

- **основні аргументи сторони** (пункт 67 Бузеску проти Румунії, пункт 35 Донадзе проти Грузії);
- **заяви, що стосуються прав і свобод, які гарантуються Конвенцією і її протоколами**: національні суди повинні розглядати такі справи з особливою суворістю і ретельністю (пункт 96 Вагнер і J.M.W.L. проти Люксембургу)

Національні приклади:

Проніна проти України – спір щодо пенсії

Бендерський проти України – позов проти лікарів

Вирішення питання про строк позовної давності Grafescolo S.R.L. проти Молдови від 22.06.2014

- Компанія-заявник стверджувала, що судовий розгляд був несправедливим, оскільки національні суди не прийняли положення Цивільного кодексу, які стосувались строків позовної давності і були в силі на момент укладення договору купівлі-продажу земельної ділянки, а було рішення застосувати нові положення Цивільного кодексу.
- В цій справі Суд посилається на своє прецедентне право, в якому він заявив, що дотримання вимог, що стосуються допустимості застосування процесуального закону є важливим аспектом права на справедливий судовий розгляд. Роль строку позовної давності має велике значення, під час інтерпретації в світлі преамбули Конвенції, відповідна частина якої, проголошує верховенство закону, що є обов'язковим для країни, які підписали Конвенцію.
- Суд відмічає в цьому контексті, що встановлений законом строк позовної давності був важливим аргументом піднятим компанією-заявником в ході судового розгляду. Якщо б він був прийнятий, то це, можливо, могло б привести до відмови в позові, який було подано місцевою радою проти компанії-заявника. Не дивлячись на це, Верховний Суд не надав ніяких обґрунтованих причин для неприйняття до уваги цього важливого аргументу.

Суперечності в судовій практиці

Суперечності в судовій практиці

- вимога щодо юридичної визначеності і захисту правомірних очікувань не виключають **права на установлену судову практику** (пункт 74 Юнедік проти Франції)
- **розвиток судової практики не суперечить належному правозастосуванню**, оскільки відсутність еволюційного та динамічного підходу попереджують будь-які зміни чи покращення (пункт 38 Атанасовський проти колишньої Югославської республіки Македонія). Суд постановив, що **існування установленої судової практики зобов'язує Верховний Суд надавати більш істотне обґрунтування відхиленню від прецедентного права**, а у іншому випадку, буде порушено право особи на належне обґрунтування рішення

Приклад: зміни в національній судовій практиці, що впливають на цивільні провадження, що знаходяться на судовому розгляді, можуть порушувати Конвенцію (пункти 32-34 Петко Петков проти Болгарії)

однак, досягнення узгодженості в законодавстві може зайняти деякий час, а випадки неузгодженостей у прецедентах можуть бути урегульовані без порушень юридичної визначеності (пункт 36, 40-43 Албу та інші проти Румунії, пункт 83 Неждет Сахін і Періхан Сахін проти Туреччини)

Беян проти Румунії

- розбіжності в прецедентному праві є невід'ємним наслідком будь-якої судової системи, яка заснована на мережі судів першої інстанції та апеляційних судів, які мають владою, що перевищує межі області їх територіальної юрисдикції
- проте, роль Верховного Суду полягає саме у врегулюванні подібних протиріч (пункт 37)
- практика, яка була розвинена в рамках вищої судової влади країни, сама по собі, суперечить принципу правової визначеності. Принцип правової визначеності, що мається на увазі у всіх статтях Конвенції, являє собою один з основних елементів верховенства права
- замість виконання своєї функції і затвердження тлумачення, якому повинні були слідувати нижчі суди, **сам Верховний суд касації став джерелом правової невизначеності, тим самим підриваючи довіру суспільства до судової системи** (пункт 39).

В питанні розбіжностей національної судової практики треба проаналізувати:

1. Чи «глибинні та довготривалі розбіжності» є наявними в судовій практиці національних судів
2. Чи національне право пропонує засоби для подолання таких розбіжностей
3. Чи ці засоби застосовуються
4. Чи, якщо вони застосовуються, якими є наслідки

Див. рішення ЄСПЛ у справі «Шахін і Шахін проти Туреччини»)

Стаття 13 Конвенції - Право на ефективний засіб юридичного захисту

Значення статті 13 Конвенції

- Стаття 13 Конвенції застосовується лише в поєднанні з іншими правами, гарантованими Конвенцією
- мета статті 13 полягає в тому, щоб **забезпечити засоби, за допомогою яких особи можуть отримати захист на національному рівні у разі порушення їхніх конвенційних прав** до того, як їм доведеться запустити міжнародний механізм подання скарги до Суду («Кудла проти Польщі», § 152)

Значення статті 13 Конвенції

- механізм подання скарг до Суду – це допоміжний захід до національних систем захисту прав людини. Цей допоміжний характер сформульований у статті 13 та § 1 статті 35 Конвенції («Коччіарелла проти Італії» [ВП], § 38)
- захист, наданий статтею 13, **не поширюється аж так далеко, щоб вимагати будь-якої конкретної форми правового захисту**, зважаючи на свободу розсуду, надану Договірним державам («Будаєва та інші проти Росії», § 190)
- Стаття 13 гарантує наявність засобу правового захисту, але **не гарантує успішного результату** («Р. проти Сполученого Королівства»)

Значення статті 13 Конвенції

- виявлення порушення іншого положення Конвенції **не є передумовою для застосування статті 13** («Ратушна проти України», § 85)
- стаття 13 **може вступити в дію навіть без порушення іншого положення однієї з так званих «сутнісних» статей Конвенції** («Класс та інші проти Німеччини», § 64)
- фактичне порушення Конвенції **не може бути передумовою для застосування статті 13**

Стаття 13 Конвенції та стаття 16 Цивільного кодексу України

Не є тотожними

Стаття 13 та дії судової системи

не гарантує

- ні права на оскарження, яке визнається статтею 2 Протоколу № 7 лише в обмеженій кількості справ («Піззетті проти Італії», § 41)
- ні права на другий рівень юрисдикції («Ц. і Е. проти Австрії»)

Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Стаття 4 Право не бути притягненим до суду або покараним двічі

1. Нікого не може бути **вдруге** притягнено до суду або покарано **в порядку кримінального провадження** під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави.

Конституція України

Стаття 61. Ніхто не може бути **двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду** за одне й те саме правопорушення.

Постанова Бахмацького РС від 17.02.22, єдиний унікальний номер 728/254/22

9. В даних правовідносинах Суд підкреслює, що переслідування ОСОБА_1 шляхом притягнення до адміністративної відповідальності за статтю 44 КУпАП є «кримінальним» в розумінні статті 4 Протоколу № 7 Конвенції.

11. Далі Суд аналізує чи були правопорушення, за які переслідується ОСОБА_1, одними і тими самими (*idem*).

12. В рішенні ЄСПЛ по справі «Сергій Золотухін проти Росії» (*Sergey Zolotukhin v. Russia*), заява № 14939/03, Суд розглядав існуючі підходи до тлумачення принципу *ne bis in idem* та дійшов висновку, що статтю 4 Протоколу № 7 слід розуміти як заборону кримінального переслідування або судового розгляду у справі щодо другого «правопорушення», якщо вони витікають з ідентичних, або по суті одних і тих самих фактів (пункт 82). Отже, важливо було зосередитися на тих фактах справи, які складають сукупність конкретних фактичних обставин стосовно одного й того ж обвинуваченого, та нерозривно пов'язані між собою у часі та просторі, існування яких мало бути доведено з метою засудження або порушення кримінальної справи (пункт 84).

13. В спірних правовідносинах Суд в основі рішення застосовує також підхід, висловлений ЄСПЛ по справі «Ігор Тарасов проти України», заява № 44396/05.

Постанова Бахмацького РС від 17.02.22, єдиний унікальний номер 728/254/22

14. Повертаючись до цієї справи, Суд зазначає, що обидва провадження (кримінальне та справа про адміністративне правопорушення) стосувалися поведінки ОСОБА_1 в одному й тому ж місці в один і той же проміжок часу, відповідні наркотичні засоби були відшукані під час обшуку в один день, деякі данні із обвинувального акта зазначені в протоколі про адміністративне правопорушення (див. пункт 3).

15. Фактами, що стали підставою для першого притягнення до відповідальності за частиною першою статі 309 КК було: незаконне придбання, перевезення, виготовлення та зберігання наркотичних засобів без мети збуту.

16. Друге притягнення до адміністративної відповідальності пов'язано з тими ж обставинами і діями, які були складовими частинами тієї ж безперервної поведінки, під час першого засудження. Отже, перше засудження стосувалося дій ОСОБА_1, вчинених в рамках більш широкого безперервного діяння, охопленого тим самим протиправним наміром останнього. Таке виокремлення дій з більш широкого контексту вбачається невиправданим, особливо, коли у ОСОБА_1 проводився, обшук, виявлені речі визнавались речовими доказами в кримінальному провадженні і були покладені в основу першого засудження.

17. Отже, Суд доходить висновку, що факти, які призвели до притягнення ОСОБА_1 до кримінальної до відповідальності, нерозривно пов'язані між собою із фактами, які зазначені в основі для притягнення до адміністративної відповідальності, та в другому провадженні по суті стосується тих самих фактів, що досліджувалися і у першому провадженні.

18. Немає значення, які пункти нового обвинувачення в наступній справі були залишені чи відхилені, оскільки стаття 4 Протоколу №7 містить гарантію проти повторного судового розгляду чи притягнення особи до відповідальності з перспективою повторного засудження у новому процесі, а не заборону повторного засудження чи виправдання (пункт 83 згаданого вище рішення ЄСПЛ «Сергій Золотухін проти Росії»).

19. Особливості даних правовідносин свідчать, що хоча рішення у першій справі на момент розгляду справи про адміністративне правопорушення не набрало законної сили, в описуваній ситуації можливо застосувати принцип *ne bis in idem*, оскільки в першій справі обставини справи не оспорювались учасниками судового розгляду і відповідна позиція була заявлена саме під час другого провадження, що зобов'язує суд дати відповідь на таке ключове питання.

Проблемні питання національного правозастосування

Розповсюджені помилки національного правозастосування

- У сфері конституційного судочинства при вирішенні питання обмеження бюджетних виплат поширеним є посилання на цитату з рішення ЄСПЛ від 9.11.79 у справі «Ейрі проти Ірландії» із формулюванням: **«Здійснення соціально-економічних прав людини значною мірою залежить від становища в державах, особливо фінансового»**.
- Подібне цитування в подальшому перекочувало в судові рішення у справах про соціальні виплати, які розглядались у порядку адміністративного судочинства.
- Разом з тим справа «Ейрі проти Ірландії» стосувалася того, що починаючи з червня 1972 року заявниця домогалася отримання постанови суду про окреме проживання на підставі, як вона стверджувала, заподіяння їй та її дітям фізичних страждань і психічних травм. Із цього приводу вона проконсультувалась у кількох соліситорів. Однак через відсутність передбаченої законом безоплатної правової допомоги незаможним і брак коштів, потрібних для оплати юридичних послуг, жінка не змогла знайти фахівця, готового надати такі послуги.
- У справі було констатовано порушення ст.6 Конвенції, яка гарантує право на справедливий суд, здійснено аналіз можливостей доступу заявниці до суду.

Розповсюджені помилки національного правозастосування

У справах про адміністративні правопорушення, особливо ті, які стосуються керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння, характерним є використання цитати:

- Володіння та використання автомобілів є таким, що потенційно може завдати серйозної шкоди. Ті, хто реалізували своє право володіти автомобілями та їздити на них, тим самим погодилися нести певну відповідальність та виконувати додаткові обов'язки в правовому полі». **Це викликано посиланням на рішення ЄСПЛ «O'Halloran and Francis v. United Kingdom»**
- Проте, в даній справі ЄСПЛ не погодився з **доводом заявників про те, що право не давати показання та право не давати свідчення проти себе є абсолютними**. З метою визначити, чи не була зруйнована суть прав заявників, Суд розглянув природу та ступінь примусу, застосованого для здобуття доказу, наявність будь-яких процесуальних гарантій та використання отриманих таким чином матеріалів.

Чи можливо на національному рівні застосовувати рішення ЄСПЛ ухвалені не проти України в якості джерела права?

- Дана проблема в практичному аспекті була порушена в ухвалі Верховного Суду України від 21 квітня 2016 року в якій було зроблено висновки про те, що відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права.
- Наша позиція: будь-яке рішення ЄСПЛ може бути використано на національному рівні в якості джерела права, оскільки в першу чергу ми застосовуємо положення Конвенції, яка є джерелом права і аналізуємо ту чи іншу ситуації з позиції обґрунтованості втручання в права гарантовані Конвенцією, а вже через практику ЄСПЛ розкриваються особливості відповідних прав.

Алгоритм застосування практики ЄСПЛ на національному рівні (постанова Верховного Суду від 20.12.24, справа № 761/26091/23)

65. Для перевірки релевантного застосування практики ЄСПЛ в певних правовідносинах необхідно дослідити:

- Чи була конкретна ситуація втручанням у права, гарантовані Конвенцією?
- Які загальні принципи, характерні для відповідного права, закріпленого в Конвенції (для чого використовується особливе тлумачення, яке здійснюється за допомогою практики ЄСПЛ)?
- Які особливості застосування принципів в конкретній ситуації?

Алгоритм застосування практики ЄСПЛ на національному рівні (постанова Верховного Суду від 20.12.24, справа № 761/26091/23)

66. У цій справі в касаційній скарзі відповідача 2 використано цитату про те, що «визнання порушення прав особи неправомірними діями інших осіб само по собі є достатньою справедливою сатисфакцією за моральну шкоду спричинену такими діями».

Проте, відповідачем 2 зв'язок із відповідним правом, яке гарантовано Конвенцією не наведено, як і необґрунтовано під яке конвенційне право підпадає спірна ситуація. Посилання на статтю 41 Конвенції свідчить про неправильне тлумачення її положень, оскільки вона не відноситься до конвенційних прав, а стосується процедури провадження в ЄСПЛ та можливості застосування ним справедливої сатисфакції.

У зв'язку із чим наведені рішення ЄСПЛ не характерні для правовідносин з приводу відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок незаконного притягнення до кримінальної відповідальності і не можуть свідчити про незаконність оскаржуваних судових рішень

67. Відповідач 3 також не обґрунтував під яке конвенційне право підпадає спірна ситуація. Він послався на рішення ЄСПЛ у справі «Гранков проти України», яке стосувалось гарантій права на свободу, яке закріплено в статі 5 Конвенції.

В згаданій справі ЄСПЛ встановив, що право на відшкодування шкоди відповідно до пункту 5 статті 5 Конвенції вважається незабезпеченим національною правовою системою, якщо ЄСПЛ встановлює порушення будь-якого з попередніх пунктів цієї статті, та якщо немає рішення національного суду, яким би було встановлено незаконність тримання під вартою.

Спірні правовідносини є відмінними і стосуються відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, що має національне правове регулювання (див. пункт 34). А пункт 5 статті 5 Конвенції стосується особливих гарантій при порушенні права на свободу.

При цьому відповідач 3 зробив посилання на пункти 30, 34 рішення ЄСПЛ, які знаходяться в розділі рішення «Відповідна правова база та практика», які не стосуються висновків суду щодо обґрунтованості втручання в право, гарантоване Конвенцією, а є описом джерел права.

Тому доводи касаційної скарги щодо застосування положень Конвенції та практики ЄСПЛ відхиляються.

Місце практики ЄСПЛ в процесі доказування

Загальний підхід ЄСПЛ до оцінки доказів

- Конвенція не передбачає правила для розгляду доказів (Мантованеллі проти Франції, § 34)
- Прийнятність доказів і порядок їх розгляду, у першу чергу, регулюються національним законодавством і національними судами (Гарсія Руїз проти Іспанії) [ВП], § 28)
- Теж саме стосується і доказової цінності свідчень і зобов'язання доказування (Тіманн проти Франції і Німеччини)
- Національні суди також оцінюють релевантність представлених доказів (Сентро Європа 7 С.Р.Л. проти Італії» та Ді Стефано проти Італії) [ВП], § 198).

Загальний підхід ЄСПЛ до оцінки доказів

- Питання тягаря доказування по цивільним справам є питанням компетенції **внутрішньодержавних судів** (Hämäläinen v Finland, X v Belgium)
- ст. 6 Конвенції **не встановлює які-небудь правила допустимості доказів**, як такі, які в першу чергу є предметом регулювання внутрішньо державного законодавства (Schenk v Switzerland)

Загальний підхід ЄСПЛ до оцінки доказів

- Однак, завданням Суду відповідно до Конвенції є визначення справедливості провадження загалом, враховуючи порядок прийняття доказів (Ельсгольц проти Німеччини) [ВП], § 66)
- Суд має визначити чи були докази представлені таким чином, що не суперечить гарантії справедливого судового слухання (Блюхер проти Чеської Республіки), § 65)

Стандарт доказування «поза розумним сумнівом»

п. 48 Хасан проти Сполученого Королівства

- При оцінці доказів, ЄСПЛ керується стандартом доведення «поза розумним сумнівом».
- Тим не менш, він ніколи не намагається запозичити підхід національних правових систем, що використовують цей стандарт. Він повинен приймати рішення не про кримінальну вини або цивільної відповідальності, а про дотримання Конвенції Договірними Державами.
- Специфіка завдання Суду відповідно до статті 19 Конвенції - забезпечити дотримання Договірними Державами їх зобов'язань щодо забезпечення фундаментальних прав, закріплених в Конвенції - обумовлює підхід Суду до питань доказів і доказування.

Стандарт доказування «баланс ймовірностей» (balance of probabilities)

... Зазначений підхід узгоджується з судовою практикою ЄСПЛ, юрисдикція якого поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (пункт 1 статті 32 Конвенції). Так, зокрема, у рішенні 23.08.2016 у справі «Дж. К. та Інші проти Швеції» («J.K. AND OTHERS v. SWEDEN») ЄСПЛ наголошує, що «у країнах загального права у кримінальних справах діє стандарт доказування «поза розумним сумнівом» («beyond reasonable doubt»). Натомість, у цивільних справах закон не вимагає такого високого стандарту; скоріше цивільна справа повинна бути вирішена з урахуванням «балансу вірогідностей». ...

Таке твердження в самому рішенні відображено в розділі щодо релевантних матеріалів Верховного комісара ООН, при описі різних джерел. Сама справа стосувалась ст. 3 Конвенції (заборона катування) і пов'язана із примусовим видворенням.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!